

VARMUUDEN VÄLTÄMISESTÄ

John Dewey, *Pyrkimys varmuuteen* (The Quest for Certainty, 1929).
Suom. Pentti Määttänen. Gaudeamus, Helsinki 1999. 272 s.

Varmuus on mielenkiintoinen käsite. Se liittyy tavallaan kaikkiin filosofisiin kysymyksiin arvoarvostelmien oikeuttavuudesta aina tiedon pätevytyteen asti. Amerikkalaisen John Deweyn (1859-1952) pragmatismi – tai instrumentalismi, joksi hän mieluummin omaa ajatuskehityksensä nimitti – kietoutuu pitkälti juuri tämän kysymyksen ympärille: lähes koko filosofian historia on nimittäin Deweyn mielestä perinpohjin sotkettu tiedollisen varmuuden tavoittelulla. *Pyrkimys varmuuteen* on kattava katsaus tietokäsitysten kirjajaan historiaan aina antiikin kreikkalaisista lähtien Galileon, Descartes'n ja Kantin kautta Deweyn aikalaisajattelijoihin. Erityisesti Dewey ruotii kirjassaan erilaisia dualistisia oletuksia tiedon luonteesta; tiedon ja tietoisuuden, tiedon ja toiminnan sekä mielen ja sielun erottamista toisistaan. Koska kieleemme on dualismien kyllästämää, on ajattelummekin niiden vallassa. Järkevältä tuntuukin tutkia, mikä merkitys noilla polariteeteilla on elämässämme, eikä projisoida niitä meitä ympäröivään maailmaan.

Dewey on pidetty monissa juhlapuheissa vaikutusvaltaisimpana amerikkalaisena filosofina. Historioitsija Henry Commager sanoi aikanaan, että Dewey oli elässään amerikkalaisten henkinen opastaja ja omatunto. Hän olikin poikkeuksellisen suosittu akateemisen maailman ulkopuolella. Eikä ihme: varman tiedon mahdollisuutta korostavaa korkealentoista tietokäsitystä vierastanut Dewey tutki mieluummin sellaisia arkielämää lähempänä olevia asioita kuin ”käytännöllisyys”, ”toiminta” ja ”taito”. Käytäntö ei Deweyllä kuitenkaan tarkoita mitään älytöntä sohimista, vaan tutkimuksen kautta hankittua kokemusta, jota sääntelevät yrityksen ja erehdyksen periaatteen lisäksi parhaimmillaan ”eksperimentaatio” (uskomusten, väitteiden, toimintamenetelmien jne. kokeellinen testaaminen käytännössä) ja eräänlainen tieteellinen fallibilismi. Vuosituhansia jatkuneen liioittelun järjen ja tiedon merkityksestä Dewey yritti korvata puhumalla ”kokemuksesta” joka kattaisi asioi-

den tietämisen lisäksi myös inhimillisen elämän sosiaaliset, esteettiset ja eettiset sektorit. Tietäminen toiminnasta erillisenä ajattelun sfäärinä oli hänen näkemyksensä mukaan ”filosofinen virhepäätelmä”, joka oli alkujaan lähtöisin sellaisesta platonistisesta kahden maailman oletuksesta, että on olemassa alempiarvoisen toiminnan ja ihmisten elämiskäytäntöjen lisäksi jokin niistä riippumaton todellisempi ideoiden taso, jolla ideat, asiat tai väitteet tms. ovat ”todempia” tai todellisempia.

Dewey kannatti yleistä naturalismia, jonka mukaan mitään luonnon ylittävää ei ole todistetusti olemassa, ja piti ohjenuoranaan periaatetta, että ”totuus”, jos sellaista sanaa ylipäätään halutaan käyttää, on aina epävarmaa totuutta pienellä t:llä – että tietomme asioista on parhaimmillaankin vain läjä hyvin perusteltuja uskomuksia. Erään hänen määritelmänsä mukaan totuuskin on vain ”perusteltua väitettävyyttä”. Hän arvosteli vallitsevia teorioita siitä, että ne olivat sisäistäneet tiedosta perinteisen käsityksen ”katseluteorian”, jonka mukaan tiedostavat tarkkailijat voisivat siirtyä elämän ongelmatilanteiden, sen ”häilyvyyden” ulkopuolelle, ja ikään kuin näkisivät sivusta käsin kokijasta riippumattomia, varmoja ja lopullisia totuuksia. Tiedossa on Deweyn mukaan kyse jostakin perustavasti erilaisesta asiasta: joskus hän määritteli tiedon laveasti ihmisen (tai laajemmin organismin) kyvyksi hallita elämäänsä muuttuvassa ympäristössä erilaisen toimintamenetelmien avulla. Ja kuten kokemuksesta tiedämme, valmiutemme reagoida muuttuviin elämäntilanteisiin niin ajattelun kuin toiminnankin tasolla on aina vain alustavaa, ei koskaan lopullista tai täydellistä.

Filosofian tehtävä

Deweyn pyrkimys ei ole saavuttaa täydellistä varmuutta edes omista aivoituksistaan, vaan hän luonnehtii – muissakin kuin käsillä olevassa teoksessa – filosofisia ambioitaitaan pikemminkin sosiaalisiksi. Filosofian päätehtävä ei ole hänen mukaansa erehtymättömän tiedon tavoittelu, tai edes sen saavuttamisen määrittely, vaan sen tulisi selkiyttää ihmisten käsityksiä oman aikansa sosiaalisista ja moraalisisista ongelmista. Tämä seikka selittää myös käsillä olevan kirjan yleiskatsauksellisuuden, jota Deweyn analyttisimmat arvostelijat ovat pitäneet hänen kompastuskivenään.

Kyse ei ole niinkään siitä, että Dewey

”unohtaisi” perustella käsityksiään tai määritteliä käsitteensä kehnosti – kyse on pikemminkin siitä, että yleiskatsauksellisuus on osa Deweyn filosofista projektia, selkiyttää sosiaalisesti valveutuneiden, luku- ja kuuntelutaitoisten aikalaistensa maailmankatsomusta ja edistää näin liberaalin demokratian päämääriä, valinnan vapautta, sananvapautta, asioiden kokeamisen ja itsensä toteuttamisen vapautta. Deweyn koko filosofisen projektin voi nähdä helposti loppumattomana yrityksenä määrittellä filosofian luonnetta yhä uudelleen ja uudelleen. Yhtäällä hän sanoo filosofian olevan yleinen teoria ihmisen kasvatuksesta, toisaalla hän näkee filosofian oleellisesti kritiikkinä, jonka tehtävä on ratkaista sosiaalisia epäkohtia arvojen jatkuvan uudelleenarvioinnin kautta. *Pyrkimys varmuuteen* -teoksessa hän muotoilee filosofian olevan paljon laajempi asia kuin vain ammattifilosofien harrastama pyrkimys ”antaa älyllinen tai tiedollinen varmistus korkeimpien arvojen todelliselle olemassaololle”. Kun luovutaan siitä ajatuksesta että toiminta on tietoa alempitasoista, filosofian tosiasialliseksi tehtäväksi tulee ”edistää luotettavimpiin tutkimusmenetelmiin perustuvien tiedollisten uskomusten hedelmällistä vuorovaikutusta niiden arvoja, päämääriä ja tarkoituksia koskevien käytännöllisten uskomusten kanssa, joiden tulisi säädellä inhimillistä toimintaa yleiseltä ja liberaalilta kannalta merkittävissä asioissa”. Filosofian tehtävänä on pohtia halujen, tarpeiden, intressien ja valintojen osuutta elämässä ja ”luonnostella arvokäsityksiä, jotka saattaisivat olla perustana inhimillisen toiminnan uudelle yhtenäisyydelle”.

Tämä tietoa niin käsitehistoriallisesti kuin -analyttisestikin ruotiva teos saattaa antaa lukijalle sellaisen vaikutelman, että Dewey kaikesta huolimatta oli nimenomaan tieteenfilosofi ja epistemologi. Mies itse olisi kaikesti karsastanut tällaista karsinointia, joka antaa täysin väärän kuvan hänen yleisemmästä kulttuurifilosofisesta projektistaan. Vaikka teos onkin tervetullut lisä suomenkieliseen filosofiseen kirjallisuuteen, voi kysyä, olisiko juuri tämä teos ollut filosofimme tuotannosta se ensisijaisin käännettävä. Suomentaja Määttänen mainitsee, että kirjan on ”sanottu olevan paras esitys Deweyn keskeisistä ajatuksista”. Sama toteamus pätee moniin Deweyn kirjoihin: ajattelijana itse arvioi pitkään kattavimmaksi esitykseksensä kasvatustieteen käsitellyttä opusta *Democracy and Education* (1916) ja

myöhemmin pääteoksenakin pidettyä koostetta *Experience & Nature* (1925). Jonkinlaista omaa suosikkiani *Reconstruction in Philosophy* (1920) sanoo eräskin asiantuntija parhaaksi johdatukseksi Deweyn keskeisiin ajatuksiin. Jopa jokin uskonnonfilosofinen *A Common Faith* (1934) olisi saattanut kerätä laaja-alaisemman lukijakunnan. Mene ja tiedä, kaikki Deweyn kirjat vaikuttavat enemmän tai vähemmän saman ajatusvyyhdän setvimiseltä, ja on vaikea sanoa, mikä niistä nyt sitten olisi paras.

Amerikkalainen Dewey-komentaattori Charles Hartshorne on sanonut Deweyn kirjoitustyyliä ”kutakuinkin kummalliseksi”. Kun tuntee Deweyn tekstin rönsyisyyden ja välillä suoraan sanoen käsittämättömän metaforistiikan, näyttää Määttänen saaneen kirjan käännetyksi ällistyttävän sujuvalle suomen kielelle. Vain muutama teknisiksi termeiksi naamioitunut anglismi osui silmään: esimerkiksi ‘datan’, ‘kvaliteetit’ tai ‘objektit’ olisi Deweyn suurpiirteisyydellä voinut koettaa kääntää luettavampaan käyttökieleen. Lisäksi aivoni jostakin syystä hylkivät sellaisia kirjassa yhtenään toistuvia sanoja kuin ‘semmoinen’ ja ‘tämmöinen’, mutta muuten lukukokemus ei ollut lainkaan kehnompia. Deweyn ajatusrakennelmaa mukailleen voisi kai kiteyttää asian niin, että tästäkin mainiosta niteestä saaduilla suuntimilla on taas hyvä ohjastaa kokemusta uusia päämääriä kohti.

Antti Immonen